

STRUKTURA ČIPIKOVA ROMANA IZ BRAČKOG ŽIVOTA

ZLATAN JAKŠIĆ

Služeći kao carski nadšumar na srednjodalmatinskim otocima Braču i Hvaru, te kasnije u Sinjskoj krajini, Čipiko je napisao i objelodanio dva romana: *Za kruhom* (1904)¹ i *Pauke* (1909). U tim djelima što se po stilu, strukturi i metodi obrade umnogome razlikuju, Čipiko tretira identičan socijalni problem: osiromašenje i raslojavanje sela u uvjetima akumulacije kapitala na kraju XIX i početku XX vijeka. U prvome romanu te procese Čipiko prati na jednom srednjodalmatinskom otoku (Braču), dok se u drugome ti procesi odvijaju na terenu Dalmatinske zagore, dakle pod pogodbama i uvjetima života koji su drugačiji.

U opisivanju zagorskog kraja, gdje se živi po diktatu nagona i uzavrele krvi, gdje »tri riječi u zgodni čas rečene iscjeljuju od ujeda ljute zmije, gdje čarka može da rastavi dvoje najmilijih... gdje plodna zemlja voli se više od rođene majke... a junačka pjesma zanosi... gdje je osveta jača i slađa od samilosti, a inat i nagon vladaju razumom« — dakle u *Paucima* — čitava štorija ispričana je u jednome dahu; jezik je prirodan do sirovosti, rečenica jezgrovita i opora, dijalozi i tempo izlaganja ubrzani i svedeni na najmanju mjeru, epizode komponirane čvrsto u cjelinu, a svaka napose usmjerava glavni tok radnje ka neminovnom raspletu, koji je logično dramatičan. Kao na ubrzanoj filmskoj vrpici, jedan po jedan, smjenjuju se pred našim očima likovi seljaka, fiksirani u najsudbonosnijem trenutku, kad svaki od njih napose, ulovljen u paukovu mrežu, doživljava svoju konačnu propast. Iznenadjeni, zatečeni, ošamućeni Vojkan, Petar i Rade ne dospijevaju još otrijezniti se, a pisac radnju već prebacuje na drugi kolosjek, gdje se život zahuktao

¹ Roman je, u izdanju Matice srpske, objelodanjen 1904. godine, ali je prije toga tiskan u nastavcima u sarajevskoj *Nadi* za 1900. godinu.

još ubrzanijim, luđim tempom. U kolu ukradena djevojka vraća se k roditeljima da bi se zaštitila od pomamnih nasrtaja svoga svekra; mladić provodi noći u bludu sa svojom maćehom; Maša izgara od čežnje za mladim domaćinom Radom koji s njom živi u bigamiji; istodobno Maša je objekt čežnje seoskoga župnika. Jovan Skerlić, koji inače nije imao pozitivno mišljenje o kompoziciji *Pauka*, priznaje da je slika koju Čipiko daje u tom romanu »od jakog i trajnog utiska«. Nesumnjivo, stvaranju takva utiska doprinio je umnogome Čipikov stil pripovijedanja za koji isti kritičar kaže da je »nagao stil«.²

Suprotno tome, u romanu *Za kruhom*, gdje Čipiko slika bračkog bogobojažljivog i pitomog seljaka-mučenika što na škrtoj zemlji životari isplašen dugotrajnim sušama, pod pripekam užarenog dalmatinskog sunca, tempo izlaganja je usporen, ritam pripovijedanja kao da je usklađen s ritmom života u prirodi pod pritiskom užarenoga neba i gnjile južine.

Tu se sve događa kao na usporenoj filmskoj traci: dok padne željena kiša moraju proći godišnja doba; od prvog ljubavnog sastanka do poljupca prolaze mjeseci i godine, pisma iz Amerike čekaju se od Božića do Božića, a još dulje traju pripreme za odlazak u tuđinu. I sama smrt jedva se nakanjuje da odnese staroga Antu, koji je već godinama sama kost i koža. Sugerirajući takve ugođaje roman u cjelini djeluje monotono i razvučeno. K tomu, ni kompozicija romana nije čvrsta: jer djelo je sazdan iz niza epizoda koje se povezuju međusobno ponekad jedva vidljivim nitima. Na razbijenost kompozicije u romanu *Za kruhom* ukazuju mnogi od kritičara koji su se bavili Čipikom; svi su jednodušni u ocjeni da Čipiko nije imao smisla za književne pripreme u komponiranju većih epskih cjelina. »U delu za kruhom« — kaže V. Gligorić — »ide se iz podatka u podatak ne razlučujući glavno od sporednog kronološkim redanjem postupaka ličnosti. Takav književni metod i ostavlja utisak da u delu »Za kruhom« postoji velika količina materijala za podizanje građevine, a da građenja nema, da se pisac upustio u opisivanje mnogih potankosti, a da stožera nema«.³ Skerlić kaže da je roman *Za kruhom* »dosta loše sašiveno delo«,⁴ a H. Barić ga naziva »posve razbijenim romanom«.⁵ Božo Kovačević smatra, kao i neki drugi, da djelo »pre treba nazvati hronikom nego romanom« i da je ono piscu poslužilo kao priprema i vježba za pisanje *Pauka*.⁶

² J. Skerlić, »Za kruhom«, *Pisci i knjige*, Beograd 1964.

³ V. Gligorić, »Ivo Čipiko«, *Srpski realisti*, Beograd 1950.

⁴ J. Skerlić, *isto*.

⁵ H. Barić, »Ivo Čipiko«, *Celokupna dela Ive Čipika*, knj. IV, Beograd 1932.

⁶ B. Kovačević, »Ivo Čipiko«, u: Ivo Čipiko, *Pauci-Pripovetke*. Matica srpska-SKZ, 1969.

Tretirajući problem kompozicije u Čipika, mnogi ističu, kako roman *Za kruhom* ima svoga glavnoga junaka u ličnosti Ive Polića, koji bi, kao takav, morao međusobno povezivati (a ne povezuje dosta čvrsto) događaje, ličnosti i epizode u romanu.

Ivo Polić, međutim, nije glavni junak romana, niti je piscu bio glavni cilj prikazati njegov život u romanesknoj formi. Ivo Polić je centralna ličnost u djelu, a »glavni junak« romana je puk, osiromašeni brački »težak«, kojemu je Čipiko posvetio svoju zbirku pripovjedaka, a u ovome djelu želio prikazati njegov *patnički lik* i to kroz epizode i karakteristične detalje i slike iz njegova svaki-dašnjeg, običnog života. Tu se Ivo Polić nameće kao objektiv kroz koji pisac pušta da se prelomi sve što se zbiva u puku i oko puka; istovremeno Polić treba da bude i glas savjesti samoga pisca i instrument na kojemu on izvodi svoje veličanstvene simfonije prirodi i moru. Tako se jedino i može objasniti, zašto Čipiko svoga junaka brzo prebacuje iz Zagreba na otok, zašto se malo bavi njegovim životom na Sveučilištu, dok svaku njegovu akciju i reakciju koja nastaje iz dodira sa selom i pukom registrira i raščlanjuje. Iz istih razloga on prebacuje radnju u drugom dijelu romana iz sela u varoš, gdje mu neće biti glavni cilj pratiti Ivu Polića u činovničkoj uniformi sudskoga pripravnika (jer se u njegovu životu ništa značajnije ne događa), već pokazati postupak vlasti, žandare i suce pred kojima se seljaci parniče i od kojih doživljavaju svaki put nove nepravde.

Gledan iz toga kuta roman *Za kruhom*, ako ga dekomponiramo, pokazuje ovakvu svoju strukturu: 1. Socijalni položaj bračkog težača prikazan u nizu epizoda iz svakodnevnog života, 2. Ideje i preokupacije pisca izražene u komentarima i meditacijama Ive Polića, 3. Lirski opisi prirode.

S obzirom na takvu strukturu u analizi se kao prvi zadatak nameće: ocjena dokumentarne i literarne vrijednosti *epizoda*. Nužnost takve analize nametnuta je i samom okolnošću da je skoro svaka epizoda, u literarnom smislu, jedna mala, *zaokružena cjelina*, autonomna do mjere da se ponekad više mehanički nego li organski uklapa u cjelinu.

II

Čipiko je selo i seljaka poznavao kao malo koji od naših pisaca. Kao šumarski službenik on je profesionalno vezan za selo, a kao umjetnik selo je intenzivno doživljavao u skladu sa svojim rusovskim preokupacijama o kojima će ovdje biti posebno riječi. U nizu njegovih pripovjedaka, koje su nastajale prije i poslije romana *Za kruhom*, seljak i selo su u središtu zanimanja. Čipiko se trudio da ne ispusti ni jedan detalj, da ne preskoči niti jednu epi-

zodu, koja bi bila karakteristična za život težaka, pogotovo ne onu, koja bi osvjetljavala njegov društveni položaj. Prikazao je kopanje i berbu vinograda, gonjače, nadničare, seoske osobenjake, ljubavi na seoski način, povratnike iz Amerike, seoske zelenaše, trgovce, učitelja, popa, crkovinare i općinare, seoske procesije i bratime. U najbrižljivije sročnim epizodama naslikao je: ubiranje poreza i ru-bača u selu, najezdu lihvara u doba jematve, parničenje težaka u sudnici, pripreme za odlazak u Ameriku. Dokumentarna vrijednost romana *Za kruhom* dosta je glasno istaknuta u književnoj kritici, ali, uz sve što je rečeno, treba dodati da je Čipiko, tretirajući određeni socijalni problem, izvrsno uočavao ono što je specifično za naše otoke. On se ne zadržava na iznalaženju i iznošenju općepoznatih i u drugim krajevima primjenjivanih metoda eksploatacije, već insistira na otkrivanju onih manje poznatih, rafiniranijih, originalnih vidova zelenašenja, primjenjivih u vinogradarskim krajevima, kakvi su naši otoci. Zato njegovi kamatnici, zelenaši ne djeluju klišeizirano, niti su rađeni u crno-bijeloj tehnici. Strogo izdiferencirani oni su karakterom i postupcima i načinom eksploatacije prvenstveno otočki (šor Bepo, šor Luka, načelnik). Konačno, i samo iseljavanje pučanstva u Ameriku za ono doba je bio prvenstveno otočki problem.

Oslanjajući se u svom izlaganju na najkonkretnije činjenice iz svakodnevnog života i unoseći u roman brojne podatke, detalje, epizode, Čipiko nije bio u stanju sav sirovi materijal savladati s podjednakim uspjehom; zato su mu i epizode u romanu nejednake literarne vrijednosti. Pored epizoda u koje je unosio punu mjeru temperamenta i strasti i gdje je egzaktne podatke transformirao u novu kvalitetu, nalazimo i takvih primjera, gdje ne uspijeva osloboditi se naracije i fotografskog preslikavanja stvarnosti (sjednica Općinskog vijeća, suđenje seljacima, Jurino pripremanje za odlazak u Ameriku, proslava jubileja gospodina načelnika).

Od epizoda, kojima je umjetnička vrijednost neosporna, na prvo mjesto treba izdvojiti onu u kojoj je prikazana berba grožđa u sekvestriranom vinogradu. Onoga dana kada je sve bilo pripremljeno da »trganje« može početi, Jurin su vinograd okupirala tri gospodara, tri kamatnika, zajedno sa sekvestratorom. Ovaj je trebao da presudi koji od trojice kamatnika ima prioritet na trganje grožđa, zapravo — koji je od njih trojice najprije se uknjižio na vinograd. U toj sceni oko diobe plijena jedini koji sudjeluje samo kao statista bio je težak Jure, bez prava da sam odredi kome bi imao pripasti urod. Tu bezdušnu otimačinu vinograda nije Čipiko slikao verbalno, već u dijalozima koji se odlikuju dinamičnošću i prirodnošću, tako da epizodu doživljavamo kao dramu što se odigrava pred našim očima, kao na pozornici. Općeniti dojam pojačavaju asocijacije što ih nameće Čipikova slika. Slici, naime, prethode opisi

suše i grāda koji uništavaju urod, pa se svita zelenaša preobražava u jato gavranova, strvinara. No, ono što ovu sliku čini osobito dramatičnom i drastičnom jesu paradoksalni detalji koje Čipiko majstorski iznalazi, a koji su inače njegovo najjače sredstvo (uz apsurd i kontrast) kako je to već istaknuto u poznatom eseju Branka Lazarevića o Čipiku.⁷ Evo kako Čipiko zaključuje ovu mučnu scenu nagađanja:

- A hoćete mi ča ostavit? pita žena, Jurina majka.
- Nima tebi ništa.
- Ni današnje nadnice?
- Ako budete radit, biće, ako ne, ne.

Žena razdražena tim epilogom napušta vinograd i zaputi se kući sa djecom, a sekvestrator je poziva:

- Ostanite. Bolje je da dobijete vi, nego drugi. Platiće vam se nadnica na razlog dana.

Oni će, dakle, raditi u vlastitom vinogradu-na nadnicu.

Osobitu pozornost privlači i ona epizoda u kojoj Čipiko prikazuje zapljenu stoke u selu i poreskog rubača u akciji. Raspored pojedinih detalja u toj epizodi i gradiranje do klimaksa doprinose da slika rubačine djeluje vrlo snažno i impresivno. Najprije se jutrom nekoga dana — kaže Čipiko — rubač *ušunjava* u selo, važno, u službenoj kapi do očiju. Onda — strka i panika među težacima u selu. Ljudi kad su se iz polja vratili stadoše tražiti novac uz koje mu drago uvjete „samo da im ne pokupe i ne odvedu pobilježenu stoku. *Istodobno* — dolje u donjoj strani sela čuje se vika koja se sve više približava gornjoj strani sela gdje su zasjele seoski momci u razgovoru i očekivanju raspleta događaja. Onda — neki ugledaše svjetlo fenjera i za fenjerom povorku ljudi. Tu Čipiko ubacuje komičnu, grotesknu scenu s magarcem, koji se lijeno i tvrdooglavo vuče; žandar ga udara u stražnjicu i goni naprijed, a vlasnik vuče natrag i moli da ga ostave do jutra. Mladići se smiju na račun čudne povorke, ali i dobacuju zajedljive i ironične dosjetke na račun poreznika, a na način koji je svojstven ljudima našega podneblja. Ali scena s magarcem ne doprinosi samo dinamičnosti i uvjerljivosti epizode. Nju Čipiko izvrsno iskorišćuje kao efektan prelaz u završnu scenu koja se nameće kao kontrast ovoj »komičnoj«. Jer kaznenu ekspediciju Čipiko na kraju uvodi u zagon jednog od najsiromašnijih težaka (Jure) gdje je od svega blaga preostala samo koza-hraniteljica, dok u kući, stari Ante teško bolestan odbrojava u krevetu zadnje sate. Kontrasti, gradacija, groteska, živi i prirodni dijalozi, sredstva su kojima je Čipiko u ovoj sceni ostvario snažne efekte.

Opisujući život seljaka i iznoseći slike bijede što je zadesila naše otoke u doba poznate vinske krize, te imala za posljedicu masovno iseljavanje u Ameriku, Čipiko je želio otkriti objektivne i

⁷ B. Lazarević, »Ivo Čipiko«, *Impresije iz književnosti*.

subjektivne činioce koji su uvjetovali raslojavanje sela i migraciju pučanstva. (Nekontrolirano kupovanje zemlje sa strane seljaka u doba kad se vino dobro prođavalo; visoke kamate na kredite kojima su otkupljivali zemlju; otplaćivanje kamata u naturi; nerodice; bolest vinove loze; uvoz vina iz Italije.)

Nižući tako svoja zapažanja o uzrocima katastrofe Čipiko se posebno zaustavio na predstavnicima vlasti, koji su indiferentni prema svemu što se zbiva na selu, te svoje eventualne akcije usmjeravaju isključivo na rješavanje nebitnih problema sela. Valja naglasiti da ni u jednom svom djelu nije Čipiko tako detaljno i tako kritički opisivao nosioce vlasti i njihovu nebrigu za seljaka. Zapravo, čitav drugi dio romana, za koji mnogi smatraju da se ne uklapa u glavni tok i da je mogao biti ispušten, koncipiran je tako da pisac izbliza prati najuglednije ličnosti iz upravnog aparata i sudstva i razotkriva njihov maćuhinski odnos prema težaku. O tom odnosu najrječitije govori epizoda u kojoj je prikazana vizitacija bračkih sela od strane Presvijetloga gospodina grofa, a koja po literarnoj vrijednosti spada među najkvalitetnije epizode u romanu. Izuzetna sposobnost pisca za uočavanje najsitnijih karakterističnih detalja došla je u toj slici do najpunijeg izražaja. Maksimalno je iskorišten dijalog kao sredstvo pomoću kojega se ličnosti same razotkrivaju, komične i groteskne slike smjenjuju se s tragikomičnim, a čitava scena izgrađena je na paradoksu i kontrastima. 1. Od varoši do sela Presvijetloga prati svita varoških upravljača i žandari. Te umišljene i prema seljacima bahate osobe pisac dovodi u situaciju da se (na putovanju) iskažu kao lakejske duše, kukavice, oličenje servilnosti (dodvoravanje Presvijetlome, strah od degradacije, takmičenje u uslužnosti, itd.) 2. Presvijetli obilazi crkvu i školu čime smatra da je svoju misiju izvršio. Nakon uvida u Matične knjige zadovoljava se konstatacijom da je u selu natalitet veći od mortaliteta, pa da, prema tome, u selu nevolje nema. Slijedi dijalog koji predstavlja vrhunac i najblistaviji trenutak Čipika u ovome romanu:

— Zbilja, ovaj narod nema reda. Gledajte koliko razbacanih stijena leži na (novome) putu. — govori Presvijetli i pokazuje prstom na kamene. I ne čekajući odgovora izdvoji se iz reda, pogne se polako, podiže jedan oveći kamen i postavi ga na zid ograde, pa onda briše prah sa rukavice.

— Presvijetli, vidite koliki je ovi — javi se gospodin upravitelj držeći u ruci podignuti kamen.

— A ovi je i veći! jedva podiže svoga Ivin znanac i podnese pod oči njegovoj Presvijetlosti.

— Bravo, eto, da tako svak radi, cesta bi bila čista.

Nije potrebno isticati koliko je cinizma, licemjerja kondenzirano u toj sceni, te koliko ironije, sarkazma unosi pisac u ovaj dijalog. Čijela epizoda izgrađena je na paradoksu i apsurdnu.

Evo nekoliko primjera gdje pisac postiže snažan efekat koristeći se paradoksima, kontrastima, apsurdnim situacijama.

— Seoski trgovac šjor Luka iza kako je svoga slugu izbacio na ulicu, a siromašnoj djevojčici uskratio koru kruha, poziva ukućane na večernju molitvu Ruzarija;

— u procesiji na Veliki petak najbliži su Bogu (Baldakinu) dva najpokvarenija tipa iz sela; u kolektivnoj molitvi i pjesmi oni su najgrlatiji i najteatralniji.

— u doba suše seljaci mole Boga za kišu, koja ih jedina može spasiti od prijeteće gladi. Kad kiša konačno stane padati, ona se, efektom svojim, pretvara u svoju suprotnost: grād uništava sve.

Tu spada izvanredno plastična slika Povratnika iz Amerike, izrađena u nekoliko poteza i sazdana na kontrastima. Upornim ponavljanjem »Znate, i u Americi ima pametnih i učenih ljudi« Čipikov Povratnik razotkriva ograničenost misli i svoje komplekse; s druge strane — uočljiva je njegova *samouvjerenost* (za ženu uzimlje djevojku vrlo mladu, iako se on nalazi u poodmakloj dobi) bazirana na saznanju, da je osnovno mjerilo svega Mister Dolar.

III

U romanu *Za kruhom*, koji je vjerna slika stvarnosti i kritika društvenih odnosa, došle su do punog izražaja naintimnija raspoloženja, preokupacije i kompleksi Ive Čipika, njegove misli, ideje, shvaćanja života i prirode, njegova filozofska načela, koja su, kao što je poznato, panteistička i solipsistička.

Slobodan čovjek u slobodnoj prirodi — njegova je životna deviza, njegova opsesija. Njegov bog je priroda, a njegov moral protivan zakonima države i crkve i konvencijama društva. Te svoje ideje pisac je zastupao i u svojim pripovjetkama (»Antica«, »Danguba« i dr.), ali ni na jednome mjestu Čipiko ih ne obrazlaže tako detaljno i direktno kao u romanu *Za kruhom*. Protagonist i zastupnik te ideje u romanu je Ivo Polić, ličnost koja se javlja na više mjesta u Čipikovoj prozi kao *alter ego* samoga pisca (»U seminariju«, »Ivo Polić«).

Kao mlad student u Zagrebu Ivo je izmučen nostalgijom za morem i rodnim poljima; ne privlače ga zabave ni igre drugova, ne mogu ga razabrati ni predavanja na Sveučilištu.

»Samo na dogledu prirodnih pojava u prostoti vraćao se mu se mir i blago veselje, jer osjećaj tuge življao se u njemu gdje ne osjećao objavu pravoga života.«

Jednoga dana — kaže se u romanu — šetajući oko vinograda obuze ga slatka sjeta puna poezije... i promatrajući te sure stijene kako pune doce, uvale i potoke, zaželi da se u njima stani. Sutradan »pris-

loni se uz maslinovo stablo i osluškuje ritmički šum svemira. I ne bijaše nikakva nesklada između njegovih osjećaja i tople prirode«.

Uživajući u ljepoti jesenske idile uz more »cijelo mu biće podaje se postepeno okolišu, izjednačuje se s njime i otkucaji života lagano stapaju se sa šumom mora u blagi spjev smirenosti«.

U trenucima potištenosti i razočaranja utjehu nalazi jedino u prirodi.

Kad ga ostavi voljena žena »časom razblaži ga zelenilo, ... borovi ... vrijes ... smilje«.

Kada ga otac omalovažava i prekorava što nije završio studije, on opet traži utjehe u moru, te u dodiru s morem »bol popušta, duša se rastapa, osjeća u sebi zadah svemira, objavu vječnosti«.

U susretu s drugom iz djetinjstva, sjećajući se nostalgично mladih dana, pita se: zašto ga od svega toga otrgoše protiv njegove volje. Sve bijaše izgubljeno, a da ništa nije dobio u zamjenu... »I čemu sva ta naučna filozofija?»

Slušajući zvukove orgulja što su iz crkve dopirali »njemu se pričinila da ti zvuci unose nesklad u ono veličanstvo što se pred njim prostiralo i kojim se je skrušavala njegova duša.«

— Bolje bi bilo da sam ti da motiku u ruku — prikorava ga otac zbog nepoloženih ispita.

— I za mene bi bilo bolje — odgovara on. Nisam nikad zadovoljan pošao sa sela.

Solipsističke i panteističke preokupacije podrobno je analizirao i obrazložio Branko Lazarević u svom već spomenutom ogledu; o njima govore i ostali kritičari Čipika, naglašavajući da se radi o komponenti koja je vrlo značajna i jako istaknuta u njegovim literarnim ostvarenjima.⁸

U ovoj prilici treba ukazati, da u roman *Za kruhom*, uz Ivu Polića, Čipiko uvodi još dva epizodna lika, koji, kao i Ivo Polić, treba da budu zagovornici Čipikove ideje o prirodnom čovjeku (djevojka Kate i stari Mrse).

Punokrvna, zdrava i jedra seoska djevojka Kate upravlja se isključivo po diktatu nagona i uzavrele krvi. Njen elementarni nagon, njenu strast nisu u stanju obuzdati ni patrijarhalni zakoni, ni strah pred roditeljima, ni privrženost zaručniku koji je u dalekoj zemlji i kojega još iskreno voli.

— Ne mogu živiti bez ljubavi, a govore da je to sramota za divojku. Ča to hoće reć?

Mučila sam se svakako, mišlju sam grišila dok nište vi navelili.

— I nije ti žao?

— Nije. — Puklo mi je pred očima: Zašto da gine moja mladost? Kome je od toga korist?

⁸ Vidi: V. Gligorić, *isto*; B. Kovačević, *isto*.

Tako koncipiran lik djevojke u romanu *Za kruhom* mnogo podsjeća na lik Maše u romanu *Pauci*, kao i na lik Antice iz istoimene pripovijetke Ive Čipika. Treba podsjetiti da je Maša jedan od najizrađenijih likova u romanu *Pauci*, a »Antica« antologijska pripovijetka Čipika.

To pokazuje koliko se intenzivno pisac uživljavao u likove svojih protagonista.

Među takve ličnosti spada i stari Mrse, naizgled nevažna figura u romanu *Za kruhom*. Očigledne su simpatije i naklonost pisca prema tom starcu-osobenjaku, koji, razočaran u ljude, već 20 godina živi sasvim sam, u jednoj pećini, uz obalu mora, loveći ribu i osluškujući bilo pučine, stapajući se potpuno s majkom prirodom, osjećajući i poznavajući njene čudi.

— Prominiće vreme. Gledajte kako se oko hridi navijaju galebovi. —

Na pitanje sugovornika, kako se može snaći sam samcat u slučaju nevolje i kako rješava problem gladi, odgovara:

— Ma isto ne pitan u drugoga. Pružim se na žalo, gledam u more kako mala riba veliku ždere; kunjam po dva tri dana, dok Bog i sv. Nikola čagod ne providi. —

Taj majstorski iznijansirani lik u romanu mnogo podsjeća na lik Dangube iz Čipikove istoimene pripovijetke. Razlika je samo u tome što Dangubu ne razdiru nikakvi problemi, dok Mrse, u romanu *Za kruhom*, ima jako razvijen socijalni osjećaj, koji se manifestira u snažnim izljevima prezira i mržnje prema onima što izrabljuju sirotinju. Tek nakon saznanja da je njegov sugovornik, Ivo Polić, naklonjen sirotinji, da štiti interese puka, starac postaje otvoren prema njemu; prije ga je s prezirom odbijao od sebe kao gospodskog sina.

IV

U skladu s rusovskim shvaćanjem života, na osnovi panteističkog i solipsističkog doživljavanja prirode, kod Čipika je došlo do najprisnijeg stapanja s prirodom i utapanja u njoj. Stapajući se do kraja s prirodom, Čipiko kao pjesnik, unosi prirodu u svoja djela. I baš njegovi lirski opisi prirode predstavljaju najvrednije stranice njegove proze. Kad je riječ o Čipiku, svi se kritičari slažu u jedno: da Čipiko spada među naše najbolje pejzažiste, da je on u opisima prirode, osobito dalmatinskih krajolika i mora, nenadmašen. Kritičar Branko Lazarević, govoreći o osobinama Čipikova stila, posebno upozorava na izuzetnu vrijednost njegovih pejzaža. On ukazuje i na umjetnička sredstva kojima je Čipiko ostvarivao slike visoke umjetničke vrijednosti. Ističe: smisao za detalj, ulogu boja i

Zlatan Jakšić: СТРУКТУРА РОМАНА ИВА ЧИПИКО О ЖИЗНИ
ОСТРОВА БРАЧА

Резюме

Работая лесником на островах Брач и Хвар, Чипико написал и опубликовал (в 1900 г.) роман „За хлебом”. В структуре романа отчетливо выделяются следующие моменты: 1) Картина жизни села и критика общественных отношений; 2) интимное начало и философский принцип писателя; 3) поэтическое описание далматинской природы и моря.

Внимание Чипико, как критика социальных и общественных отношений, привлекает изображение того времени, когда начинается миграция жителей островов в Америку, в поисках хлеба. Миграция эта была вызвана как знаменитым винным кризисом в последнем десятилетии XIX в., так и бездушной эксплуатацией крестьянина со стороны ростовщиков и процентчиков.

В романе показано много характерных эпизодов и деталей из жизни и раскрываются различные виды эксплуатации, в результате чего роман приобретает документальную ценность.

Будучи скомпонованным из ряда отдельных, недостаточно связанных между собой, эпизодов, роман обнаруживает недостатки композиции. Наибольшее количество своих замечаний критики относят именно в адрес „рыхлости композиции”.

Никто между тем не отметил, что в большинстве случаев каждый из эпизодов является завершенным сам по себе, и кроме своей документальной ценности обладает и высокими художественными достоинствами (сбор винограда в отобранном за долги винограднике; взимание налога; изображение вернувшегося из Америки; призыв новобранцев на Браче). Наибольшего эмоционального воздействия на читателя писатель достигает хорошей компоновкой диалогов, контрастами и парадоксами.

Философская концепция писателя идет в основном от Руссо, а выражением его философских взглядов в романе является Иво Полич, биографию которого писатель дает очень подробно. Но все же „главным героем” романа остается народ люди, социальное положение которых находится в центре внимания писателя.

Чипико все же в первую очередь является певцом природы, что и находит выражение в образе Ива Полича. На основе руссоистского понимания жизни изображение природы играет важную роль во всех произведениях писателя. Роман „За хлебом” особенно богат лирическими описаниями, картинami пейзажей, характерных для Далмации (люди, солнце, голые камни). Преобладает мнение, что Чипико как пейзажист, как „певец моря” непревзойден. Сербская реалистическая проза поднимается на более высокий художественный уровень благодаря выпуклым лирическим элементам в произведениях Чипико.